

↑
KLEURIGE
ROLKOFFERS
BIJ HET ROTE
RATHAUS

Berlijn

CULTUUR VOOR IEDEREEN

IS
MACHT
ZICHTBAAR?

Hightechmarkt met bioscoop

HIER WORDT GEFIETST,
GEROEID + GEGRILD

*Bikini, oesters,
Monkey Bar*

Als er meer volwassenen
dan kinderen op een
speelplaats zijn,
wordt het gezellig.

In de uitgaans-
biotoop

MET
UITNEEMBARE
KAART

Berlijn

Uitgeverij ANWB

Inhoud

Het belangrijkste eerst

Dit is Berlijn

Berlijn in cijfers

Wat is waar?

Kodakmoment

Zwemboot

No Borders

Leve de vrijheid!

Het kompas van Berlijn

15 manieren om je onder te dompelen in de stad

1

Historisch Mitte – **Unter den Linden**

2

Bolwerk van cultuur – **Museumsinsel**

Midden in de drukte – **Oranienburger Straße**

3

Berlijn op de spits gedreven – **Alexanderplatz**

5

Back to the future – **het Schloss**

6

Het centrum van de macht – **Regierungsviertel**

7

Het nieuwe Mitte – **Potsdamer Platz**

8

Met de fiets de natuur in – **Tiergarten**

9

Stadse elegantie en koopwoede – **Kurfürstendamm**

10

Een mooi leven in het oosten – **Prenzlauer Berg**

11

Feest voor iedereen, dag en nacht – **Friedrichshain**

12

Kunst op de Muur – **East Side Gallery**

13

Het volmaakte leven – **Kreuzberg**

14

Kunst, kroegen, Kreuzkölln – **Neukölln**

15

De grote vrijheid – **Tempelhofer Feld**

Museumlandschap van Berlijn

Oude en nieuwe geschiedenis in Berlijn

Pauze, even rebooten

Overnachten

Eten en drinken

Winkelen

Uitgaan

Reisinformatie

Hoe zegt u?

Register

Fotoverantwoording

Colofon

Herinner je je deze nog?

Het belangrijkste eerst

Stadsplanning met de ogen dicht

De rand van de Neptunusfontein voor het Rote Rathaus is een mooie plek om je eens voor te stellen hoe het hier vroeger was – in het oudste deel van Berlijn. En hoe het straks kan zijn. Binnenkort ziet het er hier namelijk volkomen anders uit ...

Met de boot

Verbazing. Alles verrassend groen. Maar zit iedereen dan altijd aan de oever? Als je met de boot drie uur over de Spree en het Landwehrkanal vaart, zie je hoe de Berlijners ervan profiteren dat ze braaf belasting betalen. Ze kijken ook heel ontspannen toe als je chillend langsvaart.

Gedenkplaats

Wat werd de Joodse families aangedaan? Onder het Holocaustmonument is een klein museum ingericht. Het is zeer aangrijpend en geeft zonder technologische

poespas een indruk van het verlies aan cultuur. Het maakt je warm voor menselijkheid en respect. Gratis.

Feesten met 10.000 volt

Party voor iedereen – zoiets lijkt heel eenvoudig. Onder Tiergarten heerst echter hoogspanning. Aan beide kanten van het hoofdpodium bij de Brandenburger Tor kan een leiding van 10.000 volt worden afgetapt, wat overeenkomt met 26 'normale' sterkstroomleidingen van 400 volt. Dit superieure hoogspanningsnet wordt aangeduid als 'Silvesterring' (oudejaarsnet), maar functioneert ook bij grote voetbalevenementen en in de Fashion Week.

Met dit boek heb je geluk

Draag het altijd duidelijk zichtbaar bij je. Als ik je zie, maak ik me bekend en vraag je wat je beleefd hebt. Dat gebeurt minstens eenmaal per week. Vraag alsjeblieft niet om een handtekening, want het gaat niet om literatuur. Ga bijvoorbeeld eerst eens naar het Berlin Story Museum. Daar vertel ik je via de audiogids wat je over Berlijn moet weten. Als je dit boek bij de kassa laat zien, krijg je korting op de toegangsprijs.

Tips voor een plek zonder toeristen ...

... zijn er niet. Toeristen zijn overal. Als mijn vrienden zoiets vragen raad ik aan om eens te gaan ontspannen aan het Landwehrkanal of de Spree, misschien tegenover het Museumsinsel. Aan de Friedrichsgracht staan bankjes, middenin en langs de kant, waar je uitkijkt op het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Gewoon een keer met de BVG

Altijd goed: niet alleen een rit met bus 100 of 200, die zo'n beetje alle bezienswaardigheden bestrijken, maar ook met bus M29 van het problematische naar het bedaarde Berlijn, met bus M41 of tram M10 om in het weekend tieners over hun nek te zien gaan nadat ze net hun nieuwe iPhone hebben verloren. De onvolprezen held is de N8, de nachtbus. Je kunt je erop

voorbereiden op YouTube met 'Ist mir egal' van Kazim Akboga.

Het centrum is dicht ...

Marathon, fietstours, demonstraties, mode-events, partijbijeenkomsten, gedenkfeesten, operafestivals – dan rijden de bussen niet of volgen een andere route. Je kunt dan nog wel lopen, fietsen, of de metro of sneltram nemen. Hiervoor zijn geen regels: het lot beschikt ...

Lekker eten voor weinig: 's middags

Veel bijzonder goede restaurants zijn 's middags goedkoop, ook de nieuwe. Die zijn op goed geluk niet zo gemakkelijk te vinden. Je moet eerst gericht plannen maken om te voorkomen dat je steeds op falafel uitkomt. Hiervoor bestaan geen lijsten, maar in deze gids staan enkele tips.

---

lets met boeken of cultuur – maar geen idee hoe dat gaat. In Berlijn gaat het. Momenteel heb ik een uitgeverij met boeken over Berlijn, een boekwinkel Unter den Linden en het Berlin Story Museum om niet voortdurend vragen van klanten te hoeven beantwoorden.

Vragen? Ideeën?

Laat het me weten! Mijn adres bij de ANWB:

@ anwbmedia@anwb.nl

Dit is Berlijn

Berlijn oefent vanouds een grote aantrekkingskracht uit op mensen die een ander leven zoeken en voor wie het leven uit verandering bestaat. Andere steden kun je kiezen vanwege de inkomsten, maar Berlijn is er voor iedereen. Begin jaren 90 leek Berlijn zich te gedragen als een raket kort na de start, nog een beetje vasthoudend aan de oude slow motion. Vandaag de dag is de drijfkracht niet te stuiten. Het wil zo gauw mogelijk aan de bekrompenheid van de provincie en de gevestigde orde van de oude wereldsteden ontsnappen!

Waarom is Berlijn zo hip?

Berlijn is hip en heeft een buitengewoon verleden. In de stad komt steeds weer iets nieuws tot ontplooiing. Berlijn is ongeveer een derde goedkoper dan andere metropolen. Uit eten gaan blijft betaalbaar. In Berlijn kun je uitstekend fietsen. Bovendien is Berlijn uitzonderlijk groen, met bomen in bijna alle straten. De clubs zijn bijna het hele weekend door open, ook voor elke seksuele voorkeur. Berlijn heeft meer musea dan regendagen. Steeds als je denkt dat het nu wel goed is na al die bouwplaatsen, verrijst er ergens anders een nieuwe torenflat of worden er weer diepe tunnels voor de metro gegraven. Friedrich Engels zei er in 1885 het zijne over: 'Verbouw de hele boel van onder tot boven, dan kan er misschien nog iets moois uit komen.' Daar houdt Berlijn zich nog steeds aan.

De opwindendste plek van Europa

Tegenwoordig wekt Berlijn bij velen de indruk van een themapark, overladen met geschiedenis, exotica en de droom van een grootse toekomst. De stad valt geen moment terug in een winterslaap of een zomerse loomheid – Berlijn rust nooit, maar biedt altijd opwinding en inspiratie voor iedereen die niet van burgerlijke genoegzaamheid houdt: hier kun je volop rondsnoeven voor nieuwe ideeën. Drie thema's duiken als een rode draad steeds weer op: vrijheidsliefde, energie en passie. 'Hier heeft iedereen zijn kans.'

Integratie op volle kracht

In Berlijn (3,5 miljoen inwoners) wonen bijna een miljoen mensen met een migratieachtergrond. Over niet al te lange tijd zal de meerderheid van de kinderen onder vijf jaar buitenlandse wortels hebben. Velen van hen wonen in

Kreuzberg, Neukölln en Wedding. De wijk Mitte heeft met 28% het hoogste percentage inwoners met een buitenlandse achtergrond. Het is een zeer heterogene gemeenschap van voormalige gastarbeiders, succesvolle jonge ondernemers, politici, strenggelovige moslims en schaars geklede jonge vrouwen.

'Iedereen wil naar Berlijn'

Berlijn staat voor wrijving, het is allesbehalve gestroomlijnd. Altijd al trokken mensen vanuit de hele wereld naar deze metropool, omdat de stad hun de mogelijkheid leek te bieden om te overleven en een nieuw bestaan op te bouwen. In de 18e eeuw kwamen er hugenoten uit Frankrijk en joden uit Rusland, en later mensen uit Silezië en nu mensen uit heel Europa. Zij vertrouwen op de integratiekansen in Berlijn, op het aanpassingsvermogen van de stad, zelfs voor een proces van zelfvernieuwing – zoals bij een slang die doorlopend vervelt.

Kreuzberg – perfect testgebied voor gastroconcepten, alternatieve leefwijzen of veganistische seksspeeltjes. Kan vaak een verwarrende uitwerking hebben.

Bovendien is de toestroom van jongeren in de stad enorm. Waarom? – 'Iedereen wil nu eenmaal naar Berlijn.' Veel 'visitors in residence' zijn kunstenaars en stagiaires die voor een half of een heel jaar in Berlijn verblijven en in die tijd de kroegen in Kreuzberg bevolken. Hoe zijn die eigenlijk te vinden? De meesten houden er niet van om zich aan te melden. 'Visit Berlin' stuurde gewoon een stel jongeren naar de kroegen voor een soort Art Youngster-Counting. Waar kom je eigenlijk vandaan? Hoelang blijf je hier? Waarvan leef je eigenlijk? Berlijn

profiteert van de lage inkomens van deze ontelbare hoeveelheid jonge mensen.

Breuken en kenteringen

De stad kent geen centralistische of hiërarchische structuur. Niemand kan in dit chaotische systeem zeggen dat hij aan het roer staat. De sporen van de tijd waarin dat anders was, zijn niet weggemoffeld. Overal wordt herinnerd aan de tijd van de nazi's en van de DDR. Gelukkig maar. Nu zijn oost en west hier vergroeid, maar meer dan 500 miljoen jaar geleden was Berlijn ook al verdeeld. Toen lagen Scandinavië en Midden-Europa op twee verschillende aardklompen, en lag Berlijn midden op de grens. Baltica hoorde bij Scandinavië (met het noorden van Berlijn), Avalonia was een deel van Afrika (met het zuiden van Berlijn).

De bezoekers van nu lijken de tectonische spanningen, de dynamiek van de stad, op waarde te schatten. Lang leve de rolkoffer.

Berlijn in cijfers

0

uren een uitgaansverbod per dag, en dat al sinds 1949.

3

in bedrijf zijnde opera's (als enige stad in de hele wereld).

12

stadsdelen met elk een eigen burgemeester.

25

mark moest je in de DDR-tijd omwisselen voor een bezoek aan Oost-Berlijn.

38,6

procent van de Berlijners leeft van overheidssteun.

155

km lang was de muur rond West-Berlijn van 1961 tot 1989.

180

musea telt Berlijn (veel meer dan het aantal regendagen).

300

films en televisieseries worden hier per jaar opgenomen.

892

km² is de oppervlakte van de stad (de grootste in Duitsland).

1316

m lang is het langste nog overgebleven stuk van de Muur, de Eastside Gallery.

1500

evenementen per dag.

1600

dönerzaken heeft Berlijn, meer dan Istanbul.

1700

bruggen (meer dan Venetië).

76.752

volkstuinten zijn er in Berlijn.

2.325.509,6

ton steenkool en levensmiddelen werden tijdens de luchtbrug met Berlijn in 1948-1949 naar de stad gevlogen.

3.490.105

inwoners telde Berlijn op 31 augustus 2015.

11.900.000

bezoekers komen elk jaar naar Berlijn.

30.000.000

overnachtingen per jaar.

368
meter hoog is de
televisietoren, het hoogste
gebouw van Duitsland.

Wat is waar?

Berlijn is een culturele en sociaalhistorische puzzel die uit enkel fascinerende stukjes bestaat. In deze metropool ga je niet eenvoudigweg naar het 'centrum': Berlijn is decentraal georganiseerd en biedt haar bezoekers een grote variëteit aan levendige middelpunten. En Berlijn is groot: de stad heeft een oppervlakte van bijna 900 km² en is de groenste metropool ter wereld!

Berlijns 'Mitte'

Nergens in Berlijn was de grens tussen oost en west zo symbolisch en zo nadrukkelijk aanwezig als bij de **Brandenburger Tor** (⌘ F/G 4), die na 1989 overigens even snel tot symbool van de hereniging is geworden. In oostelijke richting kijk je naar Unter den Linden, de andere kant op naar het groen van **Tiergarten** (⌘ C-F 3-5). Via de prachtige classicistische boulevard **Unter den Linden** (⌘ G/H 4), kom je in het historische hart van de stad en bij het Museumsinsel. In de wijk Mitte in het voormalige Oost-Berlijn staan de gebouwen van de Hohenzollern. Daar zetelde de DDR-regering en ook de huidige regering gebruikt een aantal van die historische panden. Zo betrok het ministerie van Buitenlandse Zaken de voormalige zetel van het Centraal Comité van de SED – Erichs Festung, naar partijchef Erich Honecker –, een gebouw waarin oorspronkelijk de rijksbank was gevestigd. Nu is het **Schloss** (⌘ J 4) opnieuw een middelpunt van de stad, nadat het 500 jaar lang het politieke en sociale centrum van Berlijn is geweest. Het is wederopgestaan als het Humboldt-Forum op de plek waar tusendoor het Palast der Republik stond.

Precies op de grens van oost en west, tussen het Rijksdaggebouw in de westelijke wijk Tiergarten en de Brandenburger Tor in de oostelijke wijk **Mitte**, ontstond het **Regierungsviertel** (⌘ F/G 3/4). Sinds 2006 bevindt zich hier Berlin Hauptbahnhof. Het centraal station van de stad biedt nog betere verbindingen met Parijs en Moskou, maar tevens met bijvoorbeeld Elsterwerda en Angermünde.

Ook de **Potsdamer Platz** en de **Leipziger Platz** (⌘ F/G 5), twintig jaar geleden nog braakliggende terreinen rond de Muur, zijn uitgegroeid tot een verbindend

element tussen oost en west.

Het Nikolaiviertel en de Spandauer Vorstadt

Aan de oever van de Spree herinnert de middeleeuws aandoende wirwar van straatjes in het **Nikolaiviertel** (⌘ J 4) rond de Nikolaikirche aan het ontstaan van Berlijn. De oorspronkelijke gebouwen van dit historische centrum werden in de oorlog grotendeels verwoest en daarna herbouwd – deels met systeembouw. In de verder naar het noorden gelegen **Spandauer Vorstadt** (⌘ H-K 2/3), een arbeiders- en later Joodse wijk, draait het om de restaurants, de galeries en de designerboetieks. Maar 's avonds en 's nachts is dit het domein van kunstenaars, straatmadeliefjes, lokale drinkebroers en toeristen, die elkaar hier tot in de kleine uurtjes treffen.

Charlottenburg

In de wijk die zijn naam dankt aan **Schloss Charlottenburg** (⌘ ten westen van **A 4**), woonde ooit de Pruisische aristocratie. Nog altijd straalt Charlottenburg een zekere noblesse uit en de wijk is dan ook zeer in trek bij yuppen. De chique etablissementen en de traditionele kroegen tussen het beursterrein en Bahnhof Zoo zijn een ontmoetingsplaats van mensen die de levenskunst menen te beheersen.

Consumptie en commercie concentreren zich rond de 19e-eeuwse **Kurfürstendamm** (⌘ A-C 6). Op de met bomen omzoomde boulevard, die tijdens de Koude Oorlog de 'etalage van het westen' werd genoemd, gaan oud en nieuw hand in hand. De straat nodigt uit tot flaneren en winkelen; je kunt het bijna niet verzinnen of het is hier te koop. De **Savignyplatz** (⌘ A/B 5) is de zitkamer van de Kurfürstendamm, want hier verdringen zich de cafés en restaurants.

De trendy wijken van Berlijn

Kreuzberg (⌘ G-K 6-8) en **Neukölln** (⌘ ten zuiden van L/M 7/8) zijn een smeltkroes van culturen. Hier wonen veel Turkse stedelingen, die de wijken de betiteling 'Klein-Istanbul in Berlijn' hebben opgeleverd. De omgeving van de **Oranienstraße** en de Kottbusser Tor is bijzonder fotogeniek – er worden dan ook geregeld films opgenomen. Je vindt hier de meest uiteenlopende etablissementen, van Franse en Japanse tot Italiaanse, Vietnamese en natuurlijk Turkse. De mensen kennen elkaar hier, de uitstraling is cool en jeugdig. Desondanks wordt het beeld in de wijk niet alleen bepaald door hippe en succesvolle Turken, maar ook door moeders met hoofddoekjes en hun kinderen. In de trendy wijk **Friedrichshain** (⌘ L/M 4/5) rond de Boxhagener Platz en de Simon-Dach-Straße waant men zich, net zoals in Kreuzberg, voor de val van de

muur: jonge toeristen zullen zich hier zeker op hun gemak voelen. De huren van zo'n € 7 per m² trekken veel studenten.

Verder naar het noorden in **Prenzlauer Berg** (☞ J-L 1/2), een wijk van huurkazernes uit de 19e eeuw, was de weerstand tegen 'de hoge heren' traditie, ook in de tijd van de DDR. Nu is dit weer een aangename woonomgeving, en de kroegen rond de watertoren en aan de Kollwitzplatz zijn beslist een bezoekje waard.

Bijzonder populair is nu het **Tempelhofer Feld** (☞ ten zuiden van G 8) – alle bevolkingsgroepen komen bij elkaar op de uitnodigende grootste open ruimte van Berlijn, waarvoor het volk tegen het stadsbestuur heeft gestreden.

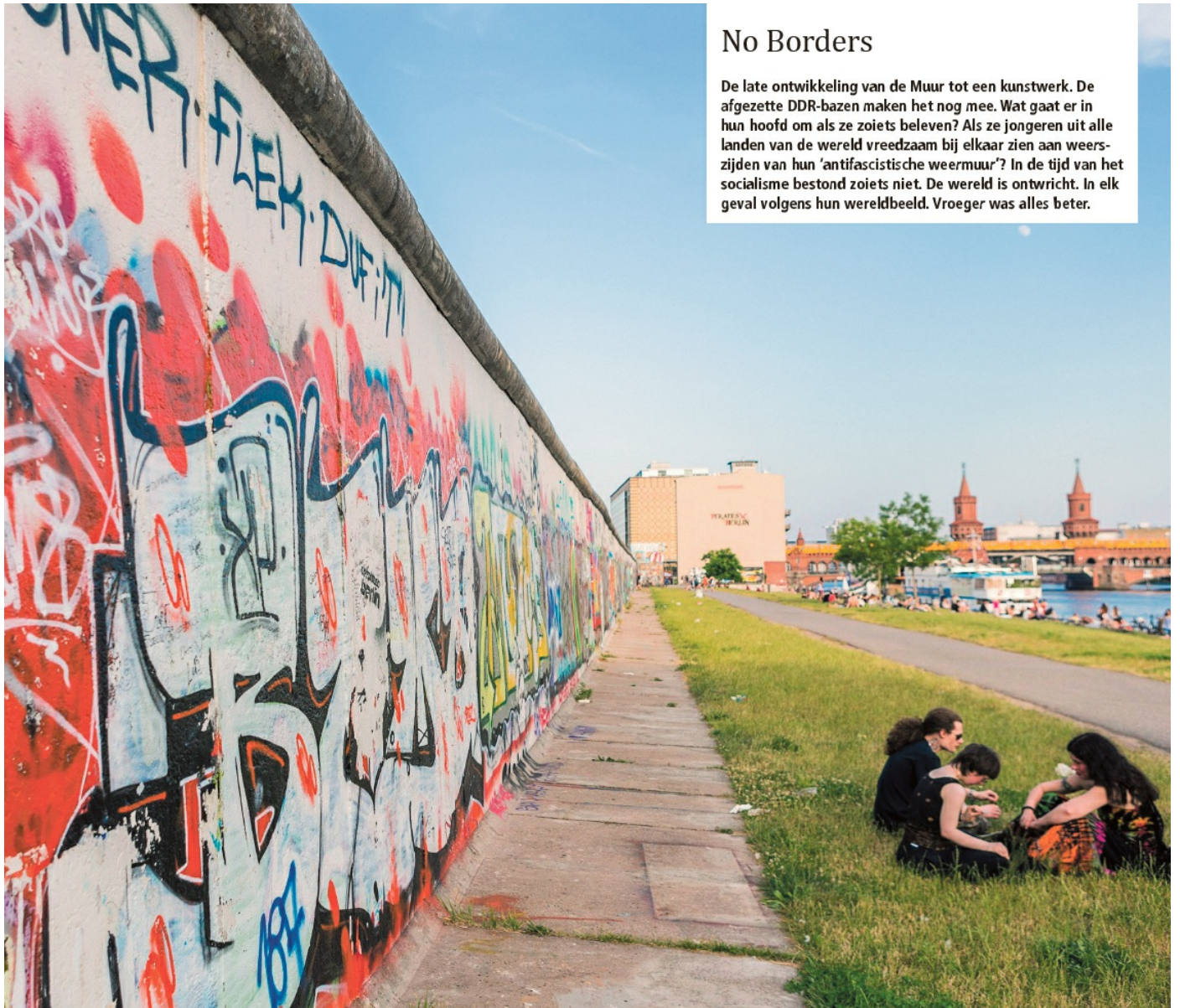
Kodakmoment

Zwemboot

Velen dachten dat Berlijn kopje onder zou gaan. Dat doen wij elke dag. Heerlijk bij 24 graden en met zicht op de monumentale Molecule Man of de Oberbaumbrücke, de televisietoren en het oude industrielandchap aan de overkant dat nu echt hip is met 'Was met Medien'. De zwemboot is minstens zo geschikt om contact te leggen als een kunstgalerie. Hier heeft iedereen een kans. Dat de Ost-grensbewakers bij de Spree op mensen schoten, dat kinderen bij de sectorgrens verdronken – dat is gelukkig nauwelijks nog voor te stellen.

No Borders

De late ontwikkeling van de Muur tot een kunstwerk. De afgezette DDR-bazen maken het nog mee. Wat gaat er in hun hoofd om als ze zoiets beleven? Als ze jongeren uit alle landen van de wereld vreedzaam bij elkaar zien aan weerszijden van hun 'antifascistische weermuur'? In de tijd van het socialisme bestond zoiets niet. De wereld is ontwricht. In elk geval volgens hun wereldbeeld. Vroeger was alles beter.

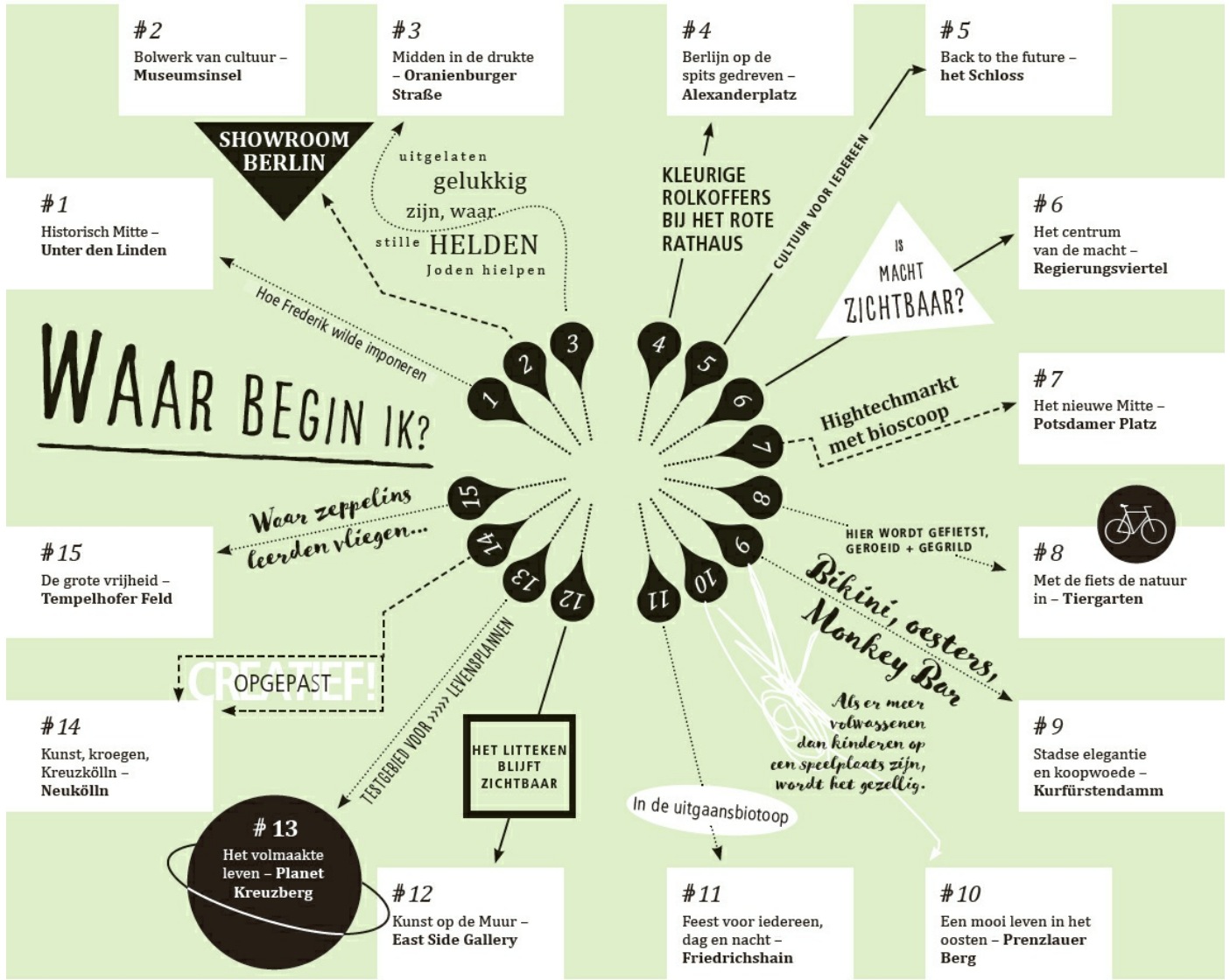

Leve de vrijheid!

Vandaag de dag is het Tempelhofer Feld het grootste avonturiersterrein van Berlijn. Maar vroeger? Tempelhof was mijn weg naar de vrijheid. Toen ik drie jaar was, wachtte ik hier met mijn moeder op het vliegtuig naar West-Duitsland. De voorgaande tragedie: mijn moeder, een jonge vrouw van het platteland, reed in het oosten de kinderwagen in de tram. De deur ging voor haar neus dicht. De kleine Wieland reed alleen weg. Zij stond huilend op het perron. Op het eerste station in het westen vond ze mij terug.

Het kompas van Berlijn

#2
Bolwerk van cultuur -
Museumsinsel

#3
Midden in de drukte
- Oranienburger
Straße

#4
Berlijn op de
spits gedreven -
Alexanderplatz

#5
Back to the future -
het Schloss

#1
Historisch Mitte -
Unter den Linden

#6
Het centrum
van de macht -
Regierungsviertel

WAAR BEGIN IK?

#15
De grote vrijheid -
Tempelhofer Feld

#7
Het nieuwe Mitte -
Potsdamer Platz

#8

Met de fiets de natuur
in - Tiergarten

#14
Kunst, kroegen,
Kreuzkölln -
Neukölln

#9
Stadse elegantie
en koopwoede -
Kurfürstendamm

#13
Het volmaakte
leven - Planet
Kreuzberg

#12
Kunst op de Muur -
East Side Gallery

#11
Feest voor iedereen,
dag en nacht -
Friedrichshain

#10
Een mooi leven in het
oosten - Prenzlauer
Berg

Historisch Mitte – **Unter den Linden**

Deelnemen aan het sociale leven, vriendschappen onderhouden, er midden tussenin zijn. Dienstmeisjes uit Silezië en Pommeren troffen elkaar graag op zondagmiddag Unter den Linden. Ze hadden maar een halve dag vrij. De Pruisische officieren waren hier niet ver weg. Elegante dames, heren met een monocle, tout Berlijn was op pad.

Welkom op deze historische flaneerboulevard die als geen andere straat het symbool van de hoofdstad is. Natuurlijk is zo'n straat omzoomd met geurende linden, en natuurlijk straalt zo'n straat rust en grandeur uit.

Er zijn hier nog altijd getuigen van de grootsheid die ooit voor de keizer gecomponeerd werd. Alle grote staatslieden, koningen en keizers hebben hier parades afgenomen; en op zowel Wilhelm I als Otto von Bismarck werd hier een aanslag gepleegd.

Voor de toeristen doen we alles. Zelfs het autoverkeer is van de Pariser Platz en de Brandenburger Tor verbannen, zodat iedereen in alle rust een selfie kan maken.

Brandenburger Tor en Pariser Platz

De door een vierspan bekroonde, imposante **Brandenburger Tor** , die in de DDR-tijd in het niemandsland rond de Muur stond, is de toegangspoort tot 'Die Linden', met aan het eind daarvan ooit het kasteel van de Hohenzollern. Carl Gotthard Langhans bouwde deze grote poort tussen 1788 en 1791 als een bouwkundige toespeling op de propyleeën in Athene. Vóór de Eerste Wereldoorlog was het brede middenportaal overigens voorbehouden aan de keizer en zijn familie.

Vandaag de dag is de Brandenburger Tor een herkenningsteken van de stad en een symbool voor de scheiding en hereniging, voor levensvreugde, voor internationale saamhorigheid. Iedereen wil hier een selfie maken, ook beroemdheden, sjeiks en presidenten. De poort dient als entourage als Duitsland wereldkampioen voetbal is geworden en bij oudejaarsfeesten. De poort is over de hele wereld bekend. De poort is Berlijn, Duitsland en een beetje Europa. Hij heeft een eigen huismeester.

De **Kanzlerbahn** domineert sinds 2012 'die Linden' als bouwput – het geplande traject van de U5 loopt vanaf het Hauptbahnhof via het Kanzleramt en de Brandenburger Tor naar het Rote Rathaus en verder naar het Alexanderplatz. Bij de kruising Friedrichstraße komt een overstapstation voor de U6. Als alles goed gaat, rijdt de U5 vanaf 2020 – en verdwijnt die vervloekte bouwput eindelijk.

De **Pariser Platz** ², die pal achter de poort ligt, kreeg zijn naam in 1813 na de overwinning op Napoleon. De Russen hielpen destijds de Pruisen, anders was het niet gelukt. Tegenwoordig is het hart van de metropool weer helemaal omringd met gebouwen, waaronder het herbouwde luxehotel **Adlon**, de **Akademie der Künste** ³, de op hun oude locaties teruggekeerde **Amerikaanse ambassade** ⁴ en **Franse ambassade** ⁵, en niet te vergeten het **Max Liebermann Haus** ⁶, waar de schilder Max Liebermann ooit woonde en werkte. Voordat deze gebouwen er waren, wilde de minister van Stadsplanologie na het opruimen van de Muur een tunnel eronder aanleggen en waren er plannen voor een rotonde met meerbaanswegen rond de poort. De vereniging Historisches Berlin werd opgericht en verzette zich met succes hiertegen.

Hier heeft iedereen de gelegenheid om te demonstreren. Moet kunnen. Het recht op vrijheid van meningsuiting onderscheidt democratische staten van de dictaturen waartegen bij de Brandenburger Tor de stemmen worden verheven. Ook als het gaat om het milieu, handelsverdragen, het pensioen of de legalisering van cannabis, wil iedereen graag in beeld met de Brandenburger Tor. Het formulier voor aanmelding van een mars in de openlucht is bij de toezichthouder op samenscholingen te downloaden.

Die Linden, Showroom Berlins

Unter den Linden is weer een voorname boulevard met brede trottoirs en een groene promenade in het midden om te flaneren, omzoomd met winkels, showrooms, cafés en filialen van grote merken. Tussen de Glinkastraße en de Wilhelmstraße is al sinds 1837 de **Russische ambassade** ⁷ gevestigd – met onderbrekingen in de wereldoorlogen. Aan de andere kant staan tussen de Neustädter Kirchstraße en de Friedrichstraße de laatste handelshuizen uit de tijd

van de keizer. Hier vind je nu onder andere de **ZDF-Hauptstadtstudio** 1 en **Berlin Story** 2. De kruising van Unter den Linden en de Friedrichstraße was ooit een middelpunt van de 'roaring twenties'.

Op de Bebelplatz ligt een glasplaat, waardoor je een blik kunt werpen in een lege bibliotheek die in de grond verzonken is. Dit monument markeert de plaats waar de nazi's in 1933 hun barbaarse boekverbranding uitvoerden.

De pronkgebouwen

De in wilhelminische stijl gebouwde, maar modern uitgeruste **Staatsbibliothek** 3 beslaat een heel blok. Ernaast staat de **Humboldt-Universität** 4, die in 1810 door Wilhelm van Humboldt is gesticht. De universiteit is gevestigd in het voormalige Prinz-Heinrich-Palais, dat Frederik de Grote voor zijn broer en schoonzus liet bouwen. Prins Heinrich was getrouwd om voor het oog van de buitenwereld een gezinnetje te stichten, want eigenlijk was hij homo. Er waren twee ingangen: zo liepen de echtelieden elkaar niet voor de voeten.

Ook het gebouwencomplex aan de Bebelplatz, ofwel het Forum Fridericianum, draagt de signatuur van de Pruisische koning. Van hem staat hier een **ruiterstandbeeld** 5. Aan de westkant van het plein staat de barokgevel van de **Alte Bibliothek** 6, die ooit door de Berlijners liefdevol 'commode' werd genoemd en nu de rechtenfaculteit huisvest. Aan de oostkant prijkt de in 1742 geopende **Staatsoper Unter den Linden** 7, die door Von Knobelsdorff werd gebouwd, maar herhaaldelijk is gerenoveerd. Frederik de Grote componeerde zelf en nam altijd zijn kapel mee in de oorlog om zich 's avonds bij het fluitspel te kunnen ontspannen.

Op de achtergrond staat de **St. Hedwigs-Kathedrale** 8, een van de weinige katholieke kerken in Berlijn. Frederik de Grote gaf opdracht om het grote ronde godshuis voor de in Berlijn neergestreden Sileziërs te bouwen, maar betalen moesten de aristocratische gelovigen natuurlijk zelf.

De **Neue Wache** 9, waar sinds 1993 de slachtoffers van oorlogen en tirannie worden herdacht, komt voort uit het brein van Schinkel, de lievelingsarchitect uit de classicistische tijd. Het gebouw lijkt wel een Romeins kasteel – een indruk die wordt versterkt door de erachter geplante kastanjes.

Kerstverlichting en 'mag het ietsje meer zijn?' – een belichting vóór de kerst: 'Festival of Lights' ofwel Berlijn licht op, bijna net zo vroeg als de kerstmannen in de supermarkt.

Bij de Schlossbrücke

De bomen komen vooral wonderlijk en betoverend over wanneer je naar de **Pei-Bau** loopt, die de Chinees-Amerikaanse architect Ieoh Ming Pei op ruim 80-jarige leeftijd ontwierp. Het bouwwerk absorbeert licht dankzij een doordacht gebruik van glas en staal. Het verrijkt het historische Zeughaus (1695-1706), waarin het **Deutsches Historisches Museum (DHM)** ¹⁵ de geschiedenis van Duitsland belicht, met ruimte voor bijzondere exposities.

Uitneembare kaart 2, G-H 3-4 | S-/ U-Bahn Brandenburger Tor, Bus 100, 200

INFO EN OPENINGSTIJDEN

Max Liebermann Haus ⁶: www.stiftungbrandenburgertor.de/stiftung/max-liebermann-haus, ma., wo.-vr. 10-18, za.-zo. 11-18 uur, toegangsprijs afhankelijk van de expositie.

St. Hedwigs-Kathedrale ¹³: www.hedwigs-kathedrale.de, ma.-za. 11-17, zo. 11-12 uur.

Neue Wache ¹⁴: www.berlin.de/orte/sehenswuerdigkeiten/neue-wache, dag. 10-18 uur.

Deutsches Historisches Museum ¹⁵: Unter den Linden 2, www.dhm.de, dag. 10-18 uur, € 8/4, tot 18 jaar gratis

Berliner Dom ¹⁸: www.berliner-dom.de, ma.-za. 9-20 uur, behalve tijdens de mis, € 7/4.

Holocaust-monument ¹⁹: apr.-sept. di.-zo. 10-20, okt.-mrt. di.-zo. 10-19 uur, gratis.

Humboldt-Box ²¹: www.humboldt-box.com, dag., gratis.

LIVE OP TELEVISIE

In de **ZDF-Hauptstadtstudio** 1 presenteert Maybrit Illner haar **ZDF-Talkshow** met prominente gasten (Unter den Linden 36, do. 22.15 uur). Kaarten (€ 12) zijn te verkrijgen via veranstaltungen@zdf.de.

ETEN EN DRINKEN

Alleen Starbucks kan zich de huur aan de Pariser Platz nog veroorloven. Een klein **Café** 1 vind je in het Zollernhof (Unter den Linden 36); daar is ook een Maredo Steakhouse, waar een schotel salade om mee te nemen zo'n € 5 kost. In **Café Einstein** 2 (Unter den Linden 42, tel. 030 204 36 32, www.einsteinudl.com, dag. 7-22 uur, € 8-22) treffen ministers en journalisten elkaar graag bij het ontbijt. (super visschotel 'Sylt'). Men serveert koffie uit de eigen branderij en een voortreffelijke *Wiener Torte*. Je kunt er fijn zitten op het terras of op de middenpromenade van Unter den Linden. In het Japanse restaurant **Ishin** 3 (Mittelstr. 24, www.ishin.de, ma.-za. 11-22 uur) hoef je doorgaans niet lang te wachten op je bestelling. Uitstekende keuken, vooral sushi en andere visgerechten, en een mooi uitzicht op de levendige Mitte. Je kunt ook iets eten op een van de terrassen aan beide kanten van de straat.

BERLINARIA, BOEKEN EN MEER

Berlin Story 4 is een warenhuis met boeken, dvd's, cd's, posters en souvenirs die de stad als thema hebben. (Unter den Linden 40, www.berlinstory.de, dag. 11-19 uur). Om de hoek biedt 'cultureel warenhuis' **Dussmann** 5 vijf verdiepingen met een enorm assortiment boeken, cd's en dvd's. Je kunt de medewerkers iets voorzingen of -spelen – zij kennen het en halen het van de plank. Misschien heeft Dussmann zich juist dankzij deze prima medewerkers gehandhaafd als een uniek onafhankelijk mediahuis (Friedrichstr. 90, www.kulturkaufhaus.de, ma.-vr. 10-24, za. 10-23.30 uur).

Aan de andere kant van de Kupfergraben ligt de **Lustgarten** 16. Die kon ik ooit, toen het Oostblok nog in stand was, niet vinden toen ik naar een concert van de Leningrad Cowboys wilde. Het was toen niet meer dan een paradeplein dat deed denken aan de nazitijd en ook in de DDR-tijd goede diensten bewees. Een sociaaldemocratische bestuurder voor stadsontwikkeling plaatste het naziplaveisel na de val van de Muur onder monumentenzorg. Nu is het desondanks weg. In de geest van Schinkel werd de Lustgarten op initiatief van de vereniging Historisches Berlin opnieuw een groengebied.

Als toegangspoort tot het Museumsinsel symboliseert het park de eenheid van kerk (Berliner Dom), kunst (Altes Museum), leger (Zeughaus, het huidige Deutsches Historisches Museum) en staat (Schloss). Met het Altes Museum achter je, de Dom links en de Lustgarten voor je, zul je zien hoe belangrijk het **Schloss** 17 in dit geheel is. Hoewel het paleis in de Tweede Wereldoorlog maar voor een vijfde werd verwoest, liet SED-partijleider Walter Ulbricht het in 1950 opblazen om niets van Pruisen over te laten.

Lustgarten. Een plek met heel wat lust. Frederik de Grote liet hier aardappelen potten die door soldaten werden bewaakt om diefstal te voorkomen. Zijn boeren voelden namelijk niks voor de nieuw geïmporteerde aardappel. De geniale marketingstrateeg Fritz beperkte de invoer, waardoor de aardappel een begerenswaardig product werd.

De **Berliner Dom** ¹⁸ is voor een protestantse kerk ronduit pompeus. Achter de indrukwekkende buitenkant gaat een even opvallend interieur schuil. De Hohenzollern pasten het bouwwerk in de loop der eeuwen telkens weer aan de tijdgeest aan. Het huidige neobarokke godshuis werd in 1905 onder keizer Wilhelm II opgeleverd, naar een ontwerp van architect Julius Raschdorf. Hoogtepunten zijn de honderd sarcofagen met de stoffelijke resten van de Hohenzollern – deze liggen hier werkelijk, het zijn geen expositiestukken – en de klassieke concerten op het orgel met zijn 7200 pijpen.

Het blauwe ruimteschip tegenover de Lustgarten is de **Humboldt-Box** ²¹. Deze staat hier totdat de bouw van het paleis voltooid is (2019 of later). Het dakterras (bereikbaar met een lift) ligt ter hoogte van de paleisbalustrade. De slotvereniging verschaft informatie in de particulier gefinancierde Humboldt-Box. Ook de musea organiseren zo nu en dan een tijdelijke expositie hierover – als een appetizer voor het uiteindelijke Schloss.

Het moedigste monument van Berlijn

Niet ver van de Brandenburger Tor in de richting van de Potsdamer Platz ligt een veld van stèles, dat Peter Eisenman vormgaf als **Holocaust-monument** ¹⁹. De 2711 betonnen stèles zijn van uiteenlopende grootte en vormen een labyrint van kaal beton, dat je een gevoel van verlatenheid geeft. Het stemt tot nadenken en legt zo de verbinding met de slachtoffers van de nazivervolging. Er is ook een ontroerende onderaardse gedenkplaats die het lot van individuen en families documenteert.

→ OM DE HOEK

Iedereen is gecharmeerd van de **Gendarmenmarkt** ²⁰. Het is een hoogtepunt van classicistische bouwkunst, waarbij de twee kerken en het concertgebouw harmonieuze proporties te zien geven. Het standbeeld van Schiller staat verder symbool voor het humanisme. Zelfs de nieuwe gebouwen in de nabijgelegen Friedrichstraße matigen hun moderniteit.

Verdraagzaamheid hoort bij de oorsprong van deze buurt, want in 'Friedrichstadt' werden na 1685 de vanwege hun geloof uit Frankrijk gevluchte hugenoten ondergebracht. Een derde van de bevolking sprak toen Frans; de hugenoten brachten ambachten, handel en welvaart. In 1848 stelden de strijders voor vrijheid van meningsuiting en democratie hier de kisten van 184 doden uit hun gelederen op.